

PREOCUPĂRILE SOCIOLOGICE ȘI ISTORIOGRAFICE ALE LUI LEON ȚOPA DIN PERIOADA STAGIULUI BIENAL LA ROMA*

OCTAVIANA JIANU**
ROXANA MIHALY

ABSTRACT

LEON ȚOPA'S CONCERNS WITH SOCIOLOGY AND HISTORIOGRAPHY DURING HIS BIENNIAL INTERNSHIP IN ROME

This document was originally published in Italian, and now it appears for the first time in Romanian translation. The author is Leon Țopa, a young sociologist from Cernăuți and a scholar of the Romanian School of Rome, an institution known for its large number of young historians who were formed there in the interwar period. Due to the reputation of this institution, the translators detail its history within the incipit of the document. Due to the historical orientation of the School, Leon Țopa tries to present a history of the Romanian sociology that until that moment had been achieved only in journalistic sketches. The resulted study has the merit to be the first presentation of the evolution of Romanian sociology meant for the Italian reader, and also reflects the level of information and the Cernăuți perspective of a collaborator of Professor Traian Brăileanu.

Keywords: Romanian School in Rome, Romanian Sociology, Dimitrie Gusti, Traian Brăileanu, the role of sociology.

Înainte de a lămuri contextul în care tânărul sociolog Leon Țopa și-a început studiile și a elaborat studiul de față, publicat apoi într-o revistă italiană, considerăm necesară prezentarea unei instituții importante a culturii române: fondată în anul 1922

* Prezentul articol valorifică o parte din datele obținute în urma derulării cercetării *The relations between Gusti's Sociological School and the Italian sociology. 1933–1950*, condusă de Octaviana Jianu. Această cercetare a fost finanțată prin proiectul *Burse de cercetare de excelență pentru tineri cercetători*, Competiția 2015, implementată în cadrul Secțiunii de Științe Sociale a Institutului de Cercetări al Universității din București.

** Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București; e-mail: jianuoctaviana@yahoo.com.

„**Revista română de sociologie**”, serie nouă, anul XXVII, nr. 5–6, p. 485–506, București, 2016

Creative Commons License
Attribution-NoDerivs CC BY-ND

de către Vasile Pârvan, Școala Română din Roma reprezenta o inițiativă rarisimă în rândul statelor europene mici, judecând după apartenența institutelor de specializare prezente în metropola italiană¹.

Un scurt istoric al acestei instituții este consemnat de însuși Pârvan în prefața primului volum al anuarului școlii, *Ephemeris Dacoromana*². Conform mărturiei istoricului, proiectul de edificare a unui așezământ cultural românesc la Roma datează dinaintea *Marelui Război*, tratative privind fondarea unui Institut Român de Studii Superioare fiind purtate încă din 1912 de Constantin Diamandy, ministrul României la Roma din vremea respectivă. În 1914 ambițiosul proiect cultural se găsea într-o fază avansată; istoricul român încheiase o înțelegere privind organizarea acestei instituții cu baronul Fasciotti, ambasadorul italian la București, și se bucura totodată de susținerea academicienilor filoitalieni Duiliu Zamfirescu, respectiv Ion Bianu. Izbucnirea primului conflict mondial amână concretizarea sa.

În decursul anului 1920 planul privind fondarea celor două școli românești înregistrează un real succes. Un proiect de lege destinat acestui demers, la care, altminteri, aderă 45 de semnatari, este înaintat de deputatul Nicolae Iorga, obținând aprobarea atât în Adunarea Deputaților, cât și în Senat³. În consecință, la 22 octombrie 1920 este promulgată prin decret regal Legea nr. 4285, în virtutea căreia mult doritele institute culturale puteau fi fondate⁴.

Articolul al treilea al acestei legi face referire la beneficiarii respectivelor instituții: *în aceste școli vor fi primiți după recomandarea așezămintelor noastre culturale numai studenți care vor fi isprăvit cu o superioară distincție studiile lor în țară*⁵.

După aprobarea Regulamentului urmează un alt capitol important din istoria Școlii Române din Roma, și anume, găsirea unui local în vederea desfășurării activității. Vasile Pârvan, aflându-se în metropola italiană în 1921, a depus toate stăruințele prin Ministrul României în Italia, Al. Lahovary obținând, în cele din urmă, concesiunea unui teren de circa 5 000 m.p. în cea mai frumoasă zonă a orașului, Valle Giulia, denumită mai târziu *la valle delle Accademie*⁶. Clădirea care urma să asigure continuitatea unui așezământ cultural românesc de factură academică la Roma a fost proiectată de arhitectul Petre Antonescu și finanțată din Fondurile Băncii Naționale a României⁷.

Proiectul lui Vasile Pârvan se concretiza la începutul lui noiembrie 1922. Școala Română din Roma își începea activitatea cu doar patru membri – Paul Nicorescu,

¹ Vezi: Mihai Bărbulescu, Veronica Turcuș, Iulian M. Damian, *Accademia di Romania din Roma 1922–2012*, Roma, 2012; vezi și: George Lăzărescu, *Școala Română din Roma*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2002, p. 123.

² *Ephemeris Dacoromana*, Annuario della Scuola romana di Roma, Proemio, vol I, 1923, p. V.

³ Petre Țurlea, *Școala Română din Franța*, Editura Academiei Române, București, 1994, p. 9.

⁴ Arhiva M.A.E România, fond Roma 1873–1947, dosar 161 – „Monitorul Oficial” nr. 167, 31 octombrie 1920.

⁵ George Lăzărescu, *op. cit.*, p. 123.

⁶ Stefano Garano, *Valle Giulia 1911–2001: la valle delle accademie tra storia e progetto*, Palombi Editori, Roma, 2006, p. 15.

⁷ Arhiva B.N.R., fond Administrativ, dosar 1, 1924.

George Mateescu, Alexandru Dem. Marcu și Emil Panaitescu⁸ – într-un imobil închiriat⁹, pe strada Emilio de Cavaliere numărul 11, local în care va funcționa mai bine de 10 ani, până la finalizarea construcției noii clădiri din Valle Giulia, fastuos inaugurată în 1933¹⁰.

Fundamentată pe conceptul latinătății, identitatea națională românească va avea din momentul creării Școlii Române din Roma un nou și foarte important instrument de exprimare culturală construit pe trei paliere: secția istorico-arheologică, secția filologico-literară, respectiv secția artistică¹¹. Mai mult, noile generații de studenți români de la începutul secolului XX formați aici aveau posibilitatea de a parcurge trasee intelectuale încă neexplorate, de a conduce fecunde cercetări în bibliotecile și fondurile arhivistice romane. Nume sonore ale cercetării istorico-arheologice, precum Gr. Florescu, M. Macrea, E. Panaitescu, R. Vulpe, Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, D.M. Pippidi, I.I. Russu, D. Tudor, Em. Condurachi, D. Adameșteanu, C. Daicoviciu, C.C. Giurescu, I. Barnea, A. Decei, Fr. Pall, Șt. Pascu, G. Călinescu, au fost bursieri ai acestei școli.

Din acest peisaj cultural a făcut parte și Leon Țopa (1912–1994), stagiar al Școlii Române din Roma în perioada 1936–1938. O parte din actele de înscriere ale bursierului, precum și documente ce atestă activitatea sa aici sunt, astăzi, în custodia Arhivei Ministerului Afacerilor Externe Italian, respectiv a Arhivei Institutului Național de Studii Romane.

Stagiul bienal roman al lui Țopa este, neîndoiește, interesant. Informații privind activitatea sa științifică din metropola italiană provin cu precădere din două surse arhivistice: raportul întocmit la finele bursei de directorul școlii, respectiv documentele emise cu ocazia celui de-al V-lea Congres de Studii Romane, desfășurat în 1938 sub egida Institutului Național de Studii Romane.

Raportul întocmit de profesorul Panaitescu la finalizarea stagiului sociologului cernăuțean este laudativ: Țopa *în tot acest timp și-a împlinit îndatoririle cu asiduitate și vrednicie și a avut o atitudine socială dintre cele mai corecte*. Aceeași sursă

⁸ Arhiva M.A.E România, fond Roma 1873–1947, dosar 161, *citat* – Raport G.G. Mateescu către Ministerul Instrucțiunii Publice (în afară de Emil Panaitescu, toți ceilalți trei membri erau căsătoriți și aveau să sosească la Roma împreună cu soțiile). În tabloul de admitere figurau inițial și bibliotecarul universitar Claudiu Percec, respectiv profesorul Cezar Papacostea. Vezi: Roxana Mihaly, *Rolul Școlii Române din Roma în formarea elitelor intelectuale*, citată.

⁹ Arhiva M.A.E România, fond Roma 1873–1947, dosar 161, *citat* – Raport scris de G.G. Mateescu către Ministerul Instrucțiunii Publice (1927). Spațiul închiriat la început pentru cinci ani, apoi pentru alți cinci, era compus din două etaje, un *rez-de-chaussée* și un semi-subsol. Acesta dispunea și de un modest salon care întrunea trei funcțiuni: spațiu de bibliotecă, spațiu de lucru, respectiv spațiu pentru conferințe.

¹⁰ Mihai Bărbulescu, Veronica Turcuș, M. Damian, *op. cit.*, p. 44. Vezi: N.I. Alexandrescu, *Inaugurarea Academiei Române din Roma*, în „Universul”, 48–50, 1933, marți, 17 ianuarie, p. 1. Cu ocazia inaugurării noului edificiu, Mussolini a făcut instituției o însemnată donație de carte (545 de volume). Inclusiv presa italiană a scris despre inaugurarea noului sediu al Școlii Române din Roma.

¹¹ Arhiva M.A.E România, fond Roma 1873–1947, dosar 162, „Monitorul Oficial”, anul CX (1942) nr. 122, vineri, 29 mai 1942, p. 4415–4418, Decret Nr. 1596 – Regulamentul Școlilor Române de la Roma și Paris (În Art. 3 secția „Artistică” a primit denumirea „Artele Frumoase”, aici fiind cuprinși arhitecții, sculptorii și pictorii).

menționează trei contribuții științifice ale alumnului în perioada studiilor sale romane, două de istorie veche și una de sociologie:

Din activitatea științifică menționez că d-l Leon Țopa a făcut o comunicare la al V-lea Congres de Studii Romane, ținut la Roma în Aprilie 1938, și a tipărit un studiu, Sociologia în România, în revista „Genus”, organul Comitetului Italian pentru studiul problemelor populației, de sub conducerea profesorului Corrado Gini. Lucrarea sa pentru școală, Forma de guvernământ și organizarea militară la Romani, aduce o contribuție asupra unui aspect dintre cele mai interesante ale Romei antice și va apărea într-unul dintre apropiatele volume din Ephemeris Dacoromana¹².

Înzestrat cu însușiri serioase de cercetător și de gânditor d-l Leon Țopa merită să aibă posibilitățile necesare spre a se dedica studiilor pe care le-a îmbrățișat cu atâta căldură¹³.

Altminteri, cel de-al V-lea Congres de Studii Romane, la care participă Leon Țopa, este unul de notorietate în rândul filologilor, istoricilor și arheologilor timpului. Acest congres a fost organizat în 1938, cu prilejul Bimilenarului nașterii lui Augustus de către Institutul Național de Studii Romane, o instituție fondată în 1925¹⁴ din rațiuni științifice, dar și propagandistice, ce se remarcă până într-al II-lea Război Mondial printr-o bogată activitate în care sunt antrenate și alte națiuni, îndeosebi cele reprezentate prin instituții de cercetare din *Cetatea Eternă*¹⁵.

La respectivul congres participă profesorul Panaitescu, secondat de alumnii Emil Condurachi (bursier în bieniul 1935–1937), respectiv Leon Țopa și Bucur Mitrea, ambii din generația 1936–1938 de bursieri ai *Accademia di Romania*¹⁶.

¹² Este vorba despre studiul *La relazione tra la forma di governo e l'organizzazione militare romana dai Gracchi ad Augusto* publicat în *Ephemeris Dacoromana*, Annuario della Scuola Romana di Roma, IX, Roma, Libreria di Scienze e Lettere, Piazza Madama 19–20, 1940, p. 119–180.

¹³ Arhiva M.A.E România, fond Roma 1873–1947, dosar 161, citat. Certificat din partea directorului Emil Panaitescu, redactat în data de 22 iulie 1938.

¹⁴ Cf. Informații privind Institutul Național de Studii Romane (Istituto Nazionale di Studi Romani) apar, de pildă, în C. Galassi Paluzzi, *Istituto di Studi Romani*, V Edizione, Piazza dei Cavalieri di Malta, MCMXXI–XX.

¹⁵ Un lămuritor material privind cooperarea Institutului Național de Studii Romane atât cu Școala Română din Roma, cât și cu alte personalități culturale de la București în vederea organizării ciclului de conferințe destinate Bimilenariului nașterii lui Augustus, este elaborat de Mihai Bărbulescu și Iulian M. Damian: *Gli studiosi della Romania e il Bimilenario Augusteo 1937–38*. Această lucrare, în curs de publicare, a fost prezentată în cadrul Simpozionului Internațional de studii din 23–24 octombrie 2014, organizat de Institutul Național de Studii Romane cu prilejul Bimilenariului morții lui Augustus. În plus, o serie de documente din cadrul arhivei Institutului Național de Studii Romane relevă interesul autorităților italiene de constituire la București a unei filiale române a acestui institut. Vezi, așadar, Arhiva I.N.S.R., Sezioni, b. 142, I.1/20.

¹⁶ Cf. *Atti del V Congresso Nazionale di Studi Romani*, Istituto di Studi Romani-Editore, Roma, MCMXXXIX–XXVIII. Vezi, de asemenea, Mihai Bărbulescu, Iulian M. Damian, *Gli studiosi della Romania e il Bimilenario Augusteo 1937–38*, p. 6–10.

Studiul prezentat de Țopa se intitulează *Considerazioni politiche sulla riforma militare di Mario*. Aportul conferențiarului cernăuțean rezidă într-o serie de observații originale privind reforma militară a lui Gaius Marius, ghidându-se după remarcile profesorului M. Bărbulescu¹⁷.

Tot din perioada stagiului roman datează, așa cum am anticipat, un amplu studiu dedicat sociologiei românești pe care Țopa îl publică într-o prestigioasă revistă italiană a timpului, *Genus*, al cărui director este Corrado Gini, o figură marcantă a sociologiei italiene din prima parte a secolului XX, altminteri familiară tânărului sociolog încă din perioada formării sale cernăuțene¹⁸.

Întors în România, devine asistent la catedra profesorului Traian Brăileanu de la Universitatea din Cernăuți. După război este implicat în cercetări în câmpul științelor educației. Se remarcă mai ales în sociologie și istorie urbană.

Studiul sociologic a cărui traducere o vom prezenta în următoarele pagini a fost publicat, așadar, în 1938, în numărul din mai al revistei „Genus”¹⁹.

SOCIOLOGIA ÎN ROMÂNIA

LEON ȚOPA

O viață socială mai autonomă și mai adecvată dezvoltării științelor în general apare în Principatele Dunărene ale Valahiei și Moldovei la începutul secolului al XIX-lea. Tot atunci ia naștere la noi și interesul pentru teoria socială.

Progresele înregistrate în acest domeniu au fost destul de rapide. Viața socială se desfășura adaptându-se formelor de viață occidental-europene, iar odată cu adoptarea formelor occidentale apărea și critica privind acest rapid progres.

Teoria va beneficia din plin de această situație particulară, dispunând de unul dintre cele mai interesante câmpuri ale observației sociale. Pe de o parte, contactul intelectualilor și specialiștilor noștri în probleme sociale cu Occidentul, iar pe de altă parte experiența pe care aceștia au acumulat-o, asistând la transformările din propria patrie, au reliefat în sociologia românească anumite probleme.

Deși în sociologia românească se resimt influențe franceze, italiene și germane, aceasta beneficiază de o anumită originalitate. Mai mult, constatarea unei vădite continuități a teoriilor sociologice românești ne îndreptățește să prevedem posibilitatea constituirii unei școli românești de sociologie.

Specifică sociologiei în România este dezvoltarea sa ca disciplină filosofică, deoarece majoritatea sociologilor noștri sunt și autori de opere filosofice. Acest fapt i-a imprimat un caracter de teorie generală despre societate, influențându-i totodată și orientarea spre problemele de natură politică și etică.

¹⁷ *Ibid.*, p. 8.

¹⁸ Vezi, de pildă, Leon Țopa [*Corrado Gini...*], în „Însemnări sociologice”, an I, nr. 4, 1935.

¹⁹ Leon Țopa, *La sociologia in Romania*, în „Genus”, Volume III, N. 1–2, Maggio 1938, p. 137–158.

Totuși, sociologia însoțește schimbările societății în care se naște, fiindcă teoriile sociologice au aplicabilitate în sfera politicii naționale. Aceste teorii cuprind explicația anumitor acțiuni sociale fie deja efectuate, fie pe punctul de a fi aplicate. Societatea românească înainte de marele război se afla în căutarea unei stabilități sociale, cerută de continuele transformări la care era supusă; după război năzuiește la o consolidare, una cât mai durabilă posibil. Aceste realități au avut ecou în teoriile sociologilor români.

Astăzi sociologia se predă la noi în universități și în școli secundare (licee). În universități se predă în cadrul facultății de filosofie și litere. În școlile secundare, superioare, prin predarea acestei discipline se urmărește familiarizarea elevilor cu problemele sociologice generale privite în corelație cu studiul disciplinelor filosofice (psihologia, etica), precum și cu noțiunile de drept necesare fiecărui cetățean în parte.

Vom apela la o expunere cronologică a faptelor. Astfel, se vor putea observa mai bine atât filiația teoriilor sociologice, cât și dezvoltarea din ce în ce mai semnificativă a acestei discipline.

Judecări și reflecții privind instituțiile sociale, arta guvernării etc. apar în opera cronicarilor noștri. Aceștia pot fi studiați precum precursori ai sociologiei românești²⁰. Însă teoria socială s-a născut doar atunci când schimbările sociale au necesitat o explicație teoretică a problemelor²¹.

Primul care a încercat să formuleze o teorie socială completă a fost Ioan Heliade-Rădulescu (1802–1872). Dintre numeroasele sale studii dedicate diverselor tematici sunt de interes pentru Sociologie a sa *Istorie critică universală* editată în anii 1892–1893 și în mod deosebit *Echilibru între antiteze*, un studiu social-politic publicat în anul 1859.

Vom expune pe scurt concepția lui Heliade Rădulescu. Fiecare existență se naște dintr-un principiu activ și unul pasiv; prin urmare, aceasta apare ca o cumpănire între cele două principii și poate fi reprezentată printr-o undă a cărei primă parte este ascendentă, iar cealaltă descendentă. În consecință, devenirea cosmică ar fi o îngemănare de unde parțiale, precis dispuse, astfel încât fiecare undă parțială ce urmează undei precedente să urce în formă de spirală.

Viața socială este un proces parțial al întregului proces cosmic. Fiecare popor se înalță prin fiecare generație, iar umanitatea prin fiecare popor. Când un popor decade, altul îi ia locul. Punctul culminant al undei (popoarelor sau generațiilor) este indicat de punctul de echilibru, așa încât evoluția universală trebuie să fie concepută precum trecerea de la un punct de echilibru la altul.

²⁰ Cu privire la începuturile sociologiei în România, vezi: G.D. Scrabă, *Ioan Heliade-Rădulescu – Începuturile filosofiei și sociologiei române*, București, s.a.; și Marin Ștefănescu, *Filosofia românească*, București, 1922.

²¹ Studii privind sociologia în România: Traian Brăileanu în „Kölner Vierteljahrshefte für Soziologie”, V. Jahrg., 4 Heft, 1926; Vlădescu Răcoasa, *La Sociologie en Roumanie*, în „Revue Internationale de Sociologie”, I–II, 1929.

În expunerea teoriilor sociologilor defuncți, vom folosi datele și noțiunile cursului: *Teoriile sociologice*, ținut la Universitatea din Cernăuți, România, în anul 1936–1937, de prof. T. Brăileanu.

„În viața socială”, zicea H. Rădulescu, „ar trebui să se urmărească înfăptuirea progresului prin ordine, astfel încât statul optim să fie libertatea fără anarhie și ordinea fără despotism”.

Conform lui D.G. Scrabă, Heliade-Rădulescu ar fi găsit această teorie la un filosof al școlii elene Pietro Depasta (sec. XVIII sub Fanarioți). Aceasta, după cum crede Scrabă, ar fi influențată de Heraclit.

Mult mai aproape de adevăr este cealaltă opinie, conform căreia Heliade-Rădulescu ar fi influențat de doctrina lui G.B. Vico, dar, probabil, este vorba de o influență indirectă²².

Altminteri, și în alte domenii culturale, Heliade-Rădulescu a avut strânse legături cu Italia. Considerând, de fapt, limba română un dialect al limbii italiene, acesta pleda pentru italianizarea sa completă.

Principiul cosmologic anterior semnalat este foarte important în filosofia lui Vasile Conta, primul filosof sistematic român de talie internațională (1846–1882)²³. În perioada în care apare prima scriere filosofică a lui Conta (1875–1876) în România existau deja cele două universități, la Iași și București, prin urmare, existau inclusiv condițiile necesare unei activități științifice ordonate. Contactul cu Franța și Germania era foarte intens, iar majoritatea profesorilor universitari efectuaseră studiile în universitățile franceze și nemțești. Conta însuși, înainte de a fi numit profesor de drept civil la Universitatea din Iași, obținuse în 1873 titlul de doctor în cadrul Universității din Bruxelles.

Interesul său se concentrează îndeosebi asupra filosofiei. Sub influența filosofiei materialiste a lui Büchner și Moleschott scrie primul său studiu *Teoria fatalismului*, care este publicat și la Bruxelles în limba franceză (1877). În acest material Conta susține un determinism extrem în toate domeniile, inclusiv în cel social.

În opera sa principală *Teoria undulațiunii universale* (1876–1877) apărută la Paris în franceză cu o prefață de L. Büchner (1895), cu titlul *Théorie de l'ondulation universelle*, Conta reia teoria lui Heliade-Rădulescu, anume teoria undelor cosmice. Concepția lui Spencer asupra evoluției și doctrina lui Darwin îl influențează profund; cu toate acestea, sistemul lui Conta conservă un caracter propriu original, relevat și de critica franceză și germană. Conta urmărește să demonstreze validitatea principiului undulației în variate forme de existență, deci și în istorie. Totuși, nu a reușit să construiască un sistem de sociologie bazat pe această concepție. Doar la finalul *Teoriei undulației universale*, după capitolul privind originea speciilor, acesta a adăugat un text intitulat *Chestiuni de sociologie*.

În *Eseuri de metafizică* (1879), scrise în limba franceză, apărute la Bruxelles (1880), cu titlul *Introduction à la métaphysique*, Conta ne explică evoluția istorică

²² Vezi: Edgar Papu, în volumul *Răspântii*, cap. *Vico în cultura română*, București, 1936; apoi studiul lui D. Popovici, *Ideologia literară a lui I. Heliade-Rădulescu*, București, 1936.

²³ Din multitudinea studiilor publicate în română despre Vasile Conta, specificăm următoarele, întrucât sunt mai sintetice și deci mai ușor de consultat: Traian Brăileanu, *Filosofia socială a lui Vasile Conta*. „Revista de pedagogie” a. II, 1932, Caietul I–II; C. Narly, *Viața și opera lui Vasile Conta*. „Revista de pedagogie”, a. II, 1932; Caietul I–II, Cernăuți.

a ideilor metafizice. Pașii acestei evoluții sunt: fetișismul, politeismul, monoteismul, panteismul, materialismul.

Alte scrieri editate postum sunt: *Les fondements de la métaphysique*, Paris, 1890, *Premiers principes composant le monde*, Iași 1888; *L'art de se conduire et de conduire dans la société* (publicat de D. Gusti în „Arhiva pentru știință și reformă socială”).

Conta a murit la 36 de ani, la începutul carierei sale științifice: viul său interes pentru sociologie rezultă și din faptul că, în 1880, în calitate de ministru al instrucțiunii, va elabora un proiect pentru reforma învățământului, prin care înzestra cele două universități române cu catedre de filosofie și sociologie.

În ciuda unei morți premature, Conta a lăsat un sistem schematic de filosofie socială demn de o specială atenție. Prof. Brăileanu susține că bazele sociologiei românești au fost puse de Conta²⁴. Germeii conținuți în opera acestuia se dezvoltă și fecundază și câmpul filosofiei istoriei. Făcând astfel referire la opera istoricului român A.D. Xenopol, ce a publicat în 1899 *Principiile fundamentale ale istoriei*, a sa filosofie a istoriei trebuie așezată în raport de filiație cu filosofia lui Conta.

Teoria fatalismului pregătește doar terenul pentru un sistem filosofic ca expresie a unei concepții unitare despre lume și viață. Toate fenomenele sunt supuse anumitor legi invariabile; dar care este legea fundamentală de la care derivă toate celelalte legi? Conform autorului nostru, această lege este cea a ondulației universale. La Conta precum și la Spencer și la alți filosofi sistematici, întâlnim enunțarea unui principiu cosmic universal; în consecință, toate legile naturale, ce reprezintă împreună ordinea cosmică, pot fi considerate derivate ale aceluși principiu.

Originalitatea doctrinei lui Conta constă în descoperirea și formularea acestei legi supreme, a cărei strictă verificare l-a împins adesea pe autor să adapteze realitatea la modul său de gândire. Dar acest defect al său este comun tuturor filosofilor raționaliști dogmatici.

În filosofia socială a lui Conta se regăsește o importantă modificare a legii evoluției universale a lui Spencer. Plasându-se în opoziție cu Spencer, acesta neagă posibilitatea disoluției și susține că orice transformare cosmică este o îngemănare de evoluții parțiale, o îngemănare de forme evolutive: „După Spencer”, zice acesta, „întregul univers ar trece alternativ de la o lungă perioadă de evoluție la o perioadă egală de decadentă și viceversa; astfel încât toate undele formate de această evoluție și involuție universală s-ar dispune rectiliniu, mai exact precum vibrațiile unei corzi muzicale”²⁵.

„... În plus, Spencer nu acordă importanță diferenței pe care eu am încercat s-o stabilesc între formele evolutive și formele non-evolutive ale materiei. Însă tocmai această diferență stă la baza teoriei ondulației universale, întrucât fără ea vom confunda, de pildă, mișcarea bruscă și neregulată a unei pietre ce cade într-un precipițiu, cu mișcarea evolutivă a forțelor vitale ale unui animal, în relație pe de o

²⁴ T. Brăileanu, *Filosofia socială a lui V. Conta*, p. 8 și următoarele.

²⁵ V. Conta, *Opere filosofice*, ed. N. Petrescu, București, p. 186.

parte cu undele inferioare, ce sunt conținute în animal, și pe de altă parte cu undele superioare ale acestuia. Fără diferența de mai sus, formele incidentale ce nu sunt altceva decât expresii funcționale ale primelor sunt confuze”²⁶.

În timp ce Spencer, așadar, concepe în procesul evolutiv toate undele dezvoltate rectiliniu, Conta distinge undele superioare de cele inferioare. Forța vitală a unui animal, considerată forță evolutivă, nu poate fi identificată cu căderea pietrei, întrucât, după Conta, în animal, dincolo de unda vitală, se mai manifestă și altele, inferioare, echivalente fenomenelor fizice. Se întâmplă, astfel, ca într-un animal unda forței vitale să se unească undelor superioare, în timp ce undele inferioare își continuă procesul.

Astfel, autorul face deosebire între formele *evolutive* și formele *non-evolutive*, distincție ce, recent, primește o deosebită importanță în cadrul teoriei lui H. Driesch, unde, din această pricină, sunt folosite denumirile de *evoluție* și *cumulație*.

Nu putem nega însă că, în elaborarea teoriei sale, Conta, dorind să-și confirme propriile ipoteze cu privire la evoluția societății umane, oferă realității umane o interpretare practic inacceptabilă astăzi.

Conform autorului nostru, mediul natural deține o importanță nu doar exagerată, ci chiar exclusivă atât în evoluția formelor individuale cât și a celor sociale. *Viața* se naște după Conta din întâlnirea și din ciocnirea forțelor care domină universul. Această coliziune creează o stare de echilibru instabil. *Viața* se menține prin luptă și prin intervenția continuă a unor noi forțe ce tulbură echilibrul și trebuie să fie deci încadrate în sistemul vieții. Dacă între forma vitală și mediu se stabilește un echilibru perfect, așadar dacă nicio forță nu intervine, *viața* sfârșește prin a stagna, întrucât orice activitate încetează. De aici Conta deduce, pe de o parte, necesitatea variației *habitus*-ului în *viața* popoarelor și, pe de altă parte, necesitatea regenerării vitalității organismelor prin încrucișare.

Trebuie subliniat faptul că eroarea comisă de Conta nu i se poate imputa. Acesta descoperă teoria migrației la alți autori și o consideră drept un rezultat ce-i confirmă ipoteza privind geneza și evoluția formelor de viață. Migrația spre vest a fost susținută de Hegel și Ernest de Lasaulx. Hegel consideră că civilizația pornește dinspre Orient înspre Occident, urmând mișcarea soarelui. Lasaulx susține că migrația spre Occident este o lege căreia i se supun toate viețuitoarele – oameni, animale, plante, până și molimele²⁷.

Acum, antropologia modernă a stabilit că „masele izgonite din originarul lor *habitus* încearcă înainte de toate să nu-și schimbe radical tipul de viață”. Astfel, rezultă că acestea se mișcă în același sens *al meridianelor*, din Orient înspre Occident sau invers, deoarece clima, așadar condițiile de viață, rămân aceleași”²⁸.

²⁶ *Ibid.*

²⁷ Lasaulx, *Nouvel essai d'une philosophie de l'histoire ancienne fondée sur la vérité des faits*, 1856.

²⁸ Vezi Brunhes et Vallaux, *La géographie de l'histoire*, 2-ème ed., Paris, 1921, p. 239–40.

Dacă teoria migrației este eronată, nu se poate concluziona că însăși definiția dată de Conta este greșită. Viața se menține prin luptă și activitate, dar motivația individului și a societății nu provine doar din mediul fizic, ci și din mediul social intracomunitar. Așadar, pacea eternă, echilibrul perfect al politicii ar semnifica stagnare și declin, tot așa cum pentru individ lipsa emulației, a concurenței, în orice domeniu, ar reprezenta o degenerare fizică și morală.

Trebuie recunoscut totodată că, atât în privința teoriei migrației cât și în privința teoriei încrucișării, Conta se bazează pe cercetările științifice ale timpului său. Însă faptul că legile sale nu mai pot fi integral acceptate este consecința unui progres natural al științei.

În ultima parte a teoriei undulației universale, ce abordează aspecte de sociologie, Conta analizează teoria lui Spencer, care, dintr-o perspectivă organicistă, ajunge la concluzia că societatea există pentru individ doar în măsura în care individul dispune de conștiință și simte plăcere și durere. Această contradicție violentă din cadrul sociologiei lui Spencer nu a putut fi evitată nici de alți sociologi, cu excepția cazului în care aceștia au rezolvat-o ori în avantajul societății, oprimând individul, ori în avantajul individului, făcând abstracție de realitatea socială. În Franța, Școala lui Durkheim, ce pretinde să reprezinte sociologia franceză, susține existența unei conștiințe colective, independentă și suprapusă conștiințelor individuale. Conștiința colectivă ar exercita o constrângere irezistibilă asupra individului, reprimând astfel tendințele sale egoiste și antisociale înăscute. Conta, în schimb, expune această problemă a conștiinței colective răsturnând poziția lui Spencer și evitând, pe de altă parte, exagerările lui Auguste Comte și ale discipolilor săi.

Spencer afirmă, așadar, că societatea se distinge radical de individ prin faptul că individul dispune de o conștiință de sine, în timp ce societatea nu dispune de niciun fel de conștiință. Conta observă în schimb: „Nu cred întemeiată afirmația lui Spencer, conform căreia, în ceea ce privește intelectul și conștiința, ar fi o diferență radicală între individ și societate. Chestiunea în cauză poate fi cel mult prezentată ca ambiguă”. Și încă: „... Din cauza diferenței ce crede că a stabilit între individ și societate din perspectiva conștiinței, Spencer conchide că, dacă în cazul individului organic scopul celulelor consistă în conservarea și fericirea individului, în societatea politică, în mod contrar, conservarea și fericirea indivizilor reprezintă scopul societății. Aceasta înseamnă că, în viața politică, un individ trebuie să fie sacrificat pentru interesul statului, cum se făcea odinioară, dar statul trebuie să fie astfel organizat încât fiecare individ să-și procure fericirea maximă. Cred că atât părerea anticilor, cât și cea a modernilor, susținută și de Spencer, sunt eronate; întrucât ambele sunt exclusiviste și unilaterale. Este adevărat că societatea are drept scop și efect conservarea și progresul indivizilor, dar și asocierea și cooperarea indivizilor au drept scop și efect conservarea și progresul societății...”. „În acest fel, dacă interesul societății trebuie să fie sacrificat pentru interesul indivizilor, atunci și interesele acestora trebuie să fie sacrificate pentru acela al societății, întrucât aici este vorba despre doi termeni corelativi și nu despre o subordonare. Într-adevăr, așa s-a întâmplat

în toate timpurile, în ciuda pledoariilor filosofice și juridice pentru una sau cealaltă dintre păreri unilaterale de mai sus. Niciodată nu au lipsit, în societățile cele mai civilizate, legi penale și restrictive adresate indivizilor în favoarea conservării sociale; cum, de altfel, niciodată n-au lipsit solicitudinea și preocupările puterii cu privire la conservarea și fericirea indivizilor. Forma și modul în care se realizează aceste sacrificii reciproce se modifică, și este necesar ca acestea să se modifice de-a lungul timpului, însă principiul rămâne același”²⁹.

Vedem deci, în ceea ce privește problema antagonismului individ-societate, cum Conta asumă o poziție intermediară conciliantă în raport cu teoriile extremiste. Pornind de la aceeași premisă, Conta ar fi putut ușor aluneca spre organicismul extrem.

Vasile Conta se profilează precum o importantă personalitate filosofică și științifică a României. Plecând de la principii filosofice se îndreaptă spre realitatea biologică și socială.

Perspectiva din care acesta scrutează fenomenul social este tributară investigațiilor sale filosofice și biologice. În ciuda unei teorii pasibile de obiecțiuni, nu este mai puțin adevărat că V. Conta este un sociolog original, filosof determinist la început, evoluționist original (forme evolutive și non-evolutive), organicist, ce evită însă antinomia dintre individ și societate; el rămâne un gânditor de mare talent, împiedicat de moartea prematură să-și perfecționeze studiile.

V. Conta nu a fost doar un teoretician, ci și un reformator, un politician dotat cu simț practic, ce urmărea aprobarea unui program reformator axat pe cunoașterea exactă a problemelor. Cea mai clară dovadă în acest sens este discursul său ținut în Adunarea Deputaților din 4 decembrie 1879³⁰, cu privire la chestiunea evreiască, ce reprezintă unul dintre cele mai importante studii dedicate acestui subiect.

Însăși teoria sa organicistă îi confirmă bătăliile politice. Conform acestei teorii, elementele străine unei națiuni, fiind celule neasimilabile, necesită eliminarea.

În 1883, la un an distanță de la decesul lui Conta, a fost numit profesor de istoria românilor la Universitatea din Iași A.D. Xenopol (1847–1920)³¹.

Xenopol este primul autor al unei istorii sistematice a românilor. El s-a preocupat, totodată, de clarificarea bazelor filosofice ale științei istorice. Problema

²⁹ V. Conta, *Teoria undulațiunii universale*, în *op. cit.*, ed. N. Petrescu, p. 336–337.

³⁰ *Discursuri parlamentare* (1878–1881), editate de B.C. Livianu, Iași, 1899.

³¹ Pentru Xenopol vezi: Henri Berr, *L'histoire traditionnelle et la synthèse historique*. Paris, Alcan, 1921, cap. III, La recherche des causes dans la synthèse historique. Discussion avec un théoricien de l'histoire „historisante”. Xenopol publică în revista „Revue du Mois”, din 10 februarie 1910, p. 165–185, o critică a cărții lui Berr, *La Synthèse en histoire*; Berr îi răspunde în publicația deja menționată, considerând clasificarea fenomenelor, așa cum este realizată de Xenopol, foarte exclusivă. Berr identifică similare clasificări ale științelor în Germania la Dilthey, Windelband, Rickert, la Geneva la Adrien-Naville și la Croce în Italia. Însuși Berr distinge trei tipuri de cauzalitate: **1.** determinism, **2.** cauzalitate necesară sau legală; **3.** cauzalitate profundă explicativă, ce va ajunge la cauza cauzelor; aceasta, reconstituind desfășurarea sau evoluția, este de natură internă, psihică. Berr substituie aici termenului *finalism* termenul *logică*.

existenței legilor istorice l-a stimulat în elaborarea unei opere care l-a așezat printre cei mai importanți reprezentanți ai filosofiei istoriei din epoca modernă. Opera sa se intitulează *Principiile fundamentale ale istoriei* (Iași, 1900) și a fost tradusă în franceză (Paris, 1899, ed. II, 1908 cu titlul *La théorie de l'histoire*). Această teorie a sa a fost expusă în mod fragmentar atât în reviste românești, cât și în reviste franceze, italiene și germane.

Conform lui Xenopol există două tipuri de științe: cele care se ocupă de fenomenele de coexistență și cele care se ocupă de fenomenele de succesiune. Primele sunt științe (teoretice) care formează *legi*, celelalte (istoriografice) pot doar să constate *serii* care se succed, înlănțuindu-se una după alta. Nu am greși dacă am confrunța *seriile* lui Xenopol cu *undele* lui V. Conta. Îngemănarea formelor de existență și ierarhia acestora, ce ne oferă în același timp imaginea progresului, ne face să întrevădem aceeași concepție cosmologică; doar că Xenopol accentuează latura spirituală a fenomenelor.

El se ocupă de raportul dintre istorie și sociologie³². Astfel, afirmă că: „Sociologia expune legile de repetiție ale faptelor sociale, în timp ce istoria expune dezvoltarea seriei acestora” (p. 408). În sociologie domină legile, în istorie seriile. Toți gânditorii ce au susținut repetarea fenomenelor istorice au comis o eroare, conform lui Xenopol. În sociologia dinamică legile nu au valoare, acumulează valoare doar în sociologia statică. Astfel, conform autorului nostru, sociologia dinamică este similară istoriei. Din acest motiv, în sociologia dinamică nu sunt posibile previziuni exacte.

Raportul dintre filosofia istoriei și sociologie nu este clarificat la Xenopol, această problemă rămânând în general nerezolvată. Tentativa lui Paul Barth de a considera identice cele două discipline nu este în măsură a oferi o soluție definitivă acestei probleme.

Paul Barth respinge distincția făcută de Xenopol între legi și uniformitate sau regularitate socială³³. Vom vedea ulterior dacă încercarea lui H. Berr de alăturare a sociologiei și sintezei de tip istoriografic³⁴ va da un rezultat mai bun și dacă acest demers al său va avea răsunet³⁵.

În scrierile lui Nicolae Iorga, istoric de faimă mondială, unul dintre cei mai complecși și fecunzi gânditori, întâlnim considerații privind filosofia istoriei, conform cărora ideea reprezintă principiul dinamic și creator al istoriei. Iorga încheie prefața unei opere de sinteză de-a sa despre istoria universală³⁶ afirmând că fapte și evenimente istoriografice s-au reprodus sub nume și în circumstanțe diferite. Dacă din exterior

³² Vezi A.D. Xenopol, *Sociologia și istoria*, în „Rivista italiana di Sociologia”, Fascicolul din iulie–august 1904, p. 405 și următoarele.

³³ Vezi Paul Barth, *Philosophie der Geschichte als Soziologie*, ed. 4, p. 91 și următoarea.

³⁴ Vezi Colecția *L'évolution de l'humanité* (Bibliothèque de synthèse historique).

³⁵ Pentru Xenopol vezi: N. Bagdasar, *Filosofia contemporană a istoriei*, București 1930, p. 110–165; Octav Botez, *Alexandru Xenopol, Teoretician și filosof al istoriei* (studiu critic), București 1928; Vasile Gherasim, *Filosofia istoriei lui A.D. Xenopol*, în „Codrul Cosminului”, IV, I, 1927, Cernăuți.

³⁶ N. Iorga, *Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité*, I–IV, Paris, J. Gamber, 1926–1928.

contingențele se modifică și își diversifică fizionomia, faptul, în schimb, rămâne mereu același. Istoria diferă de sociologie prin faptul că se ocupă de ceea ce este particular în viața socială, de ceea ce este conex spațiului și timpului, în timp ce sociologia se ocupă de ceea ce este general în viața socială. Sociologul manifestă interes față de generalitățile istoriografice, ceea ce, în schimb, pentru istoric este de un interes minor. Astfel, primul cercetează, de pildă, fenomenul revoluționar în general, în timp ce al doilea se ocupă de o revoluție determinată³⁷.

Începând cu anii 1900–1904, interesul față de sociologie este în creștere în cercurile universitare și în cele juridice. Cităm următoarele nume:

Spiru Haret, unul dintre cei mai cunoscuți sociologi, plasat de P. Sorokin și F. Squillace la loc de cinste printre sociologii mecaniciști, publică *Mecanica socială*³⁸.

C.A. Popescu (Spulber) profesor la Facultatea de Drept din Cernăuți, scrie *Sociologia dinamică*.

D. Drăghicescu trimite la tipar o serie de studii și articole: *Le problème du déterminisme social. Déterminisme biologique et déterminisme social*, Paris, 1903; *Le leggi psicologiche e sociali, rispetto alle leggi naturali*³⁹; *Du rôle de l'individu dans le déterminisme social*, Paris, 1904; *Din psihologia poporului român*, București, 1906; *La réalité de l'Esprit. Essai de sociologie subjective*, Paris, Alcan, 1927; *La logique des valeurs et la valeur de la logique*⁴⁰.

A. Fundățeanu publică *Sociologia*, I – *Considerațiuni generale*, București, 1912.

Tiberiu R. Constant coordonează „Bibliothèque sociologique”, din care au apărut doar două numere; editează: *Le public et la presse*, 1913; *La science de l'histoire chez A.D. Xenopol*, 1913; *La sociologie et le socialisme*, 1909.

Lui G.D. Scrabă îi apare: *Sociologie*, București, 1914, ed. II, 1921; *Une enquête sur l'état social du paysan roumain*, București, 1907; *Vasile Conta*, 1921; *La Dialectique historique*; București, 1923; *Ioan Heliade-Rădulescu* (op. cit.).

Profesorul E.M. Panaitescu, director al Academiei României din Roma, în *Latinità e Cristianesimo nell'Evoluzione storica del Popolo Romano*⁴¹ avansează teza latinității și creștinismului drept factori de dezvoltare în istoria românilor; într-o altă publicație⁴² se ocupă de reforma culturii și învățământului în România.

În această perioadă apar încă alte două reviste „Revista de drept și sociologie” și „Revista de studii sociale”.

În anul 1910 Prof. D. Gusti și-a început activitatea la Universitatea din Iași la catedra de etică și filosofie veche, la care se adaugă, pe perioada numirii sale,

³⁷ Vezi: N. Iorga, *Două concepții istorice*, București, 1911; *Generalități cu privire la studiile istorice*, București, 1933.

³⁸ Vezi: Spiru Haret, *Mécanique sociale*, 1910.

³⁹ „Rivista Italiana di Sociologia”, anul 1904, fasciculul mar.–iun.

⁴⁰ „Revue philosophique”, an 56, nr. 9 și 10, sep.–oct. 1931.

⁴¹ Vezi: *Pubblicazioni dell'Istituto per l'Europa Orientale*, a doua serie (Politica, Istoria, Economia), Roma, 1923.

⁴² *Cultură și învățământ*, Cluj, 1928.

și sociologia. Sub coordonarea sa au apărut (1915) două volume de *Studii sociologice și etice*, în cadrul lucrărilor Seminarului de sociologie și etică al Facultății de Litere și Filosofie din Iași. Primele studii ale Prof. Gusti le găsim în *Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie und Soziologie*, între care amintim: *Die soziologischen Bestrebungen in der neuen Ethik* (1908); în „*Zeitschrift für Politik*”: *Sozialwissenschaften, Soziologie, Politik und Ethik in ihren einheitlichen Zusammenhang. Prolegomena zu einem System* (1909–1910). În 1915 D. Gusti publică *Sociologia războiului*.

Mai târziu (1919) Gusti a fost chemat la Universitatea din București, unde a desfășurat o prodigioasă activitate, contribuind la progresul sociologiei; a fondat „Arhiva pentru știință și reformă socială”, periodic ajuns astăzi la al treisprezecelea an de viață, aparținând Institutului Social Român, însuși acesta din urmă opera sa. Institutul Social Român a adunat în volume lucrările conferințelor destinate anumitor tematici. Așa au apărut tomuri privind Noua Constituție Română, Doctrina Partidelor Politice, Politica Externă Română și Politica Culturală. În „Arhiva...” Gusti a publicat anumite studii teoretice ulterior editate și în volumul *Sociologia militans* (București, 1936). În afară de „Arhiva...” Gusti a coordonat și colecția Biblioteca socială a Editurii Cultura națională, în cadrul căreia au fost publicate o serie de traduceri. În ultima perioadă, Gusti coordonează revista „Sociologie românească”, al cărei debut editorial s-a înregistrat în 1936.

O rezumare a sociologiei, eticii și politicii Prof. Gusti a fost realizată de Traian Herseni⁴³. D. Gusti, conform expunerii lui Herseni, nu este autorul unor sisteme distincte de sociologie, etică, respectiv politică, ci autorul unui sistem unitar, în care cele trei științe garantează, dintr-o perspectivă necesară, completa lămurire a obiectului lor comun:

„1. Sociologia este știința realității sociale, știința faptelor, pe care aceasta trebuie să le constate și să le explice. Dată fiind importanța pe care o atribuie realității, sociologia s-a constituit ca știință bazată pe observație, în primul rând ca știință axată pe observația directă a unităților sociale concrete, deci a vieții sociale prezente. Sociologia apare astfel precum un sistem de cunoaștere directă a realității sociale prezente.

2. Realitatea socială (este vorba despre realitatea umană) se distinge de mediul înconjurător prin voință. Aceasta este un sistem de acțiuni umane și, în consecință, un sistem bazat pe voință, ce urmărește determinate scopuri și utilizează mijloace determinate în vederea atingerii scopurilor.

Din această pricină esența societății este voința socială, cea care oferă temeuri activității sociale și trasează limite între aceasta și alte realități.

3. Ca existență fenomenologică, adică existență concretă, în cadrul căreia esența se produce și se dezvoltă, societatea se compune din unități, relații și procese sociale.

⁴³ Vezi „Arhiva” XIII, 1936: *Mélanges*, D. Gusti, I, p. 225 și următoarele, T. Herseni, *D. Gusti: un système de sociologie, éthique et politique*.

a. Unitățile sociale sunt forme coexistente, de la simple asociații voluntare și temporare până la forme consolidate, devenite așadar tradiționale: grupurile, instituțiile și comunitățile. Exemple: familia, satul, orașul, națiunea, statul etc.

b. Relațiile sociale sunt legăturile existente în cadrul fiecărei unități: relații de coordonare, dirijare sau subordonare, ce constituie structura socială. De exemplu, ierarhia, conflictele, cooperarea, dominarea etc.

c. Procesele sociale sunt transformările structurale suportate de unitățile sociale, și anume, modificările cauzate de timp în viața socială. De exemplu, individualizarea, socializarea, centralizarea, diferențierea etc.

4. Unitățile sociale, fiind înzestrate cu voință, se dezvoltă printr-o activitate sau manifestare continuă. Activitatea socială nu este omogenă; în realitate, avem de-a face cu numeroase manifestări. Totuși, manifestările pot fi reduse tipologic la următoarele patru valori obiective: unele constituente ale vieții sociale, elemente ale conținutului sau substanței sale, așadar categorii constitutive: manifestarea economică și spirituală; iar altele regulatoare ale vieții sociale, de natură formală, așadar categorii regulative, manifestările politice și juridice.

5. Manifestările sociale nu apar totuși ca realități independente de mediu, de *cadre*, ci precum acțiuni sau reacții în raport cu acestea. Din acest raționament geneza manifestărilor sociale trebuie căutată la nivelul *cadrelor*, întrucât *cadrele* sunt pentru voința socială numai o condiție a îndeplinirii sale, deținând, în orice caz, statutul de potențialitate, virtualitate, transformată de voință, prin intermediul manifestărilor, în fapte actuale. De exemplu, pădurea este o condiție a industriei forestiere; aceasta nu o determină peste tot unde există, dar devine o condiție imediat ce apare industria. Existența pădurilor indică în sine posibilitatea unei industrii forestiere: activitatea socială se poate servi de aceasta în limitele posibile, neputându-le depăși.

Cadrele pot fi reduse la rândul lor, în baza naturii omogene de care dispun, în patru categorii, două cadre naturale: *cosmologic* și *biologic*; și două cadre sociale: *psihic* și *istoric*.

6. Manifestările și *cadrele* nu sunt produse accidentale. Ambele corespund unor exigențe generale și diverse ale existenței umane. Din acest motiv, se regăsesc în mod necesar în fiecare societate concretă și nu pot fi reduse unele la celelalte, nici ca existență, nici ca importanță (întâietate). Ele au o existență paralelă. Acest raport poate fi enunțat sub forma unei veritabile legi: legea paralelismului sociologic.

7. Realitatea socială, voința ce explică o activitate continuă, nu este statică, pietrificată, încheiată, ci o realitate dinamică; este mișcare, devenire. De aceea, studiul complet al realității sociale trebuie să cuprindă, dincolo de ceea ce s-a realizat, și tendințele de evoluție spre viitoarea realitate socială. Astfel, dincolo de sociologie, știința realității sociale prezente, apar științele sociale, ce au drept obiect viitorul social, politica și etica.

8. Etica este știința obiectivelor sociale subordonate, în totalitate, idealului social sau moral. Realitatea socială, a cărei esență este voința, este o realitate teleologică. Completa sa înțelegere presupune studierea scopurilor și a idealului spre care tinde.

9. Politica este știința mijloacelor necesare realizării valorilor și normelor sociale. Voința nu se limitează la a fixa un ideal, ci tinde și spre realizarea sa. Dacă aceasta urmărește să atingă anumite scopuri, trebuie să utilizeze și anumite mijloace. Studiul acestor mijloace ține de competența politicii.

Norma supremă a politicii este justiția, armonia unităților și manifestărilor sociale, grație căreia se stabilește ordinea în viața socială și se dă societății posibilitatea de a realiza norma morală.

10. Sociologia este știința realității sociale prezente, așa cum etica este știința realității sociale viitoare așa cum aceasta ar trebui să fie; iar politica este știința mijloacelor prin care realitatea socială prezentă se forțează să realizeze realitatea socială viitoare. Între cele trei științe nu există decât o deosebire metodologică; doar împreună acestea explică realitatea socială integrală și deci formează un sistem unitar de cunoaștere a realității”.

Sub egida Seminarului de sociologie condus de Prof. Gusti, s-au întreprins atât la Iași cât și la București cercetări monografice privind o serie de sate românești. A rezultat un material foarte bogat din care s-a publicat deja o parte; acest material a stat la baza realizării unor prelegeri și filmări.

În urma plecării Prof. Gusti de la Iași, catedra de sociologie a fost ocupată de Prof. P. Andrei. Acesta a publicat: 1. *Die Soziologische Auffassung der Erkenntnis*, Berlin, 1923, 2. *Sociologia Revoluției*, 1925, 3. *Probleme de sociologie*, o antologie de studii și articole apărute în diverse reviste până în 1927; 4. *Sociologia generală*, Craiova, 1936, un dens studiu informativ. Poziția sociologică a lui P. Andrei tinde spre concilierea celor mai cunoscute sisteme sociologice.

M. Ralea, profesor de psihologie și estetică la Iași, a publicat: 1. *Révolution et socialisme. Essai de bibliographie*, Paris, Les presses universitaires de France, 1923; 2. *L'idée de révolution dans les doctrines socialistes; Etude sur l'évolution de la tactique révolutionnaire*, Paris, 1923; *Introducere în sociologie*, București, 1926; 4. *Contribuții la știința societății*, București, 1927 (o culegere de studii și articole din anumite reviste).

Șt. Zeletin (1882–1934), adept al concepției materialiste asupra istoriei. Studiul său principal este: *Burghezia română, Originea și rolul ei istoric*, 1925. Acest studiu este exemplul tipic al aplicării unei metode istoriografice aride la analiza realității sociale.

Zeletin și Drăghicescu au editat pentru o anumită perioadă revista „Dreptatea socială”, în cadrul căreia au încercat să găsească o justificare sociologică supremației politice a burgheziei și capitaliștilor din Romania.

La Cluj a apărut sub coordonarea Profesorului Virgil Bărbat (decedat în 1931) „Revista de sociologie”. V. Bărbat a editat: *Nietzsche, tendances et problèmes*, Zürich, 1911; *Imperialismul american, Doctrina lui Monroe*, București, 1920.

Profesorul de sociologie al Universității din Cernăuți, Traian Brăileanu, a elaborat un sistem de sociologie a cărui temelie este de natură filosofică și a stabilit relațiile acestei științe cu celelalte științe sociale, precum politica, economia și

etica. A consacrat politicii și eticii două opere separate, distingând de fenomenul social fenomenul politic respectiv fenomenul etic. După T. Brăileanu, sociologia, politica și etica sunt trei științe al căror obiect de studiu este distinct.

Contribuția sociologului român consistă în concepția sa sociologică, am zice *integrală*, ce deschide calea unor robuste cercetări sociologice. În linii generale, sistemul său sociologic, expus atât în *Introducere în sociologie* cât și în *Sociologie generală*, definește, printr-o analiză unitară, faptele sociale ca fenomene caracteristice, primitive. Societatea ne apare nu drept îngemănarea unor diverse fenomene (psihologice, biologice, etc.), ci ca o nouă realitate sintetică, asupra căreia acționează forțe exterioare, în timp ce ea se adaptează la mediu grație unei forțe interne specifice. Drept încununare a operei sale, T. Brăileanu redactează în prezent un tratat de filosofie socială (*Teoria comunității omenești*).

Primul său studiu este de domeniul filosofiei și se axează pe teoria cunoașterii⁴⁴. După analiza cunoașterii umane, Brăileanu se dedică cercetărilor sociologice. Vom încerca să oferim prin câteva pasaje informații succinte privind opera sa sociologică.

Realitatea nu poate fi studiată sub o formă duală spiritual-materială. Acest dualism nu reprezintă un punct de pornire oportun într-un demers științific. Realitatea ne apare mai degrabă sub forma unor sisteme. Prin urmare sistemul solar, biologic, geologic, individual (psihologic) și sistemul social se îngemănează. Societatea este un sistem, adică un tot, ale cărui părți depind una de alta, dar și de ansamblu, fără ca suma lor să fie egală cu întregul. Aceasta este o realitate unică ce nu poate fi explicată nici pe cale mecanicistă, nici pe cale psihologică.

Sociologia se ocupă de formele societății, nu de indivizii ce o compun⁴⁵. Prin urmare, această știință trebuie să dispună de o metodă adaptată realității. Întrucât societatea este o realitate unitară, indivizibilă și dinamic-istorică, nu sunt suficiente metodele statisticii, monografia, etc.; va fi necesară îndeosebi metoda comparativ-istorică.

Sociologia generală se ocupă de studiul formelor statice și dinamice ale societății, plasându-se deasupra științelor sociale particulare precum economia, politica etc.

Din contactul sistemului social cu alte sisteme (biologic, geografic, psihologic) apar forme sociale precum familia, națiunea, rasa, tipurile de viață (agricultori, păstori, comercianți etc.). Contactul belicos dintre grupurile sociale a dus la apariția statului. *Forma socială* apare, așadar, sub influența anumitor forțe specifice, ce acționează asupra sistemului social.

⁴⁴ Vezi *Despre condițiunile conștiinței și cunoștinței*, Cernăuți, 1912. Autorul este primul traducător integral în română al *Criticii rațiunii pure* a lui E. Kant. El a tradus și *Fundamentele metafizicii obicezurilor*, precum și *Critica rațiunii practice*.

⁴⁵ Anumiți autori (P. Andrei, Vlădescu-Răcoasa, M. Ralea) au considerat că această teorie sociologică neagă existența individului și a funcției sale sociale. Nimic mai eronat. Acest argument va fi explicat ulterior.

Una dintre aceste forțe este individul (sistemul psihologic). Prin acțiunea sa asupra sistemului social se naște comunitatea juridico-morală. Individul este în același timp element activ și pasiv al realității sociale de vreme ce în afara comunității morale societatea umană nu poate exista. Educația explică diferența dintre societatea umană și cea animală. Educația este funcția energetică fundamentală ce modelează și adaptează la realitate formele sociale. Prin educație se nasc și se impun valorile culturale. Rămâne însă de stabilit dacă toate formele sociale evoluează, dacă se schimbă sau nu în esența lor, ca urmare a perpetuei adaptări istorice. Traian Brăileanu răspunde avansând ipoteza că anumite forme sociale evoluează, iar altele nu. Dar astfel nu ar fi posibil de demonstrat dacă de-a lungul istoriei forme sociale precum familia, națiunea, s-au transformat sau se vor transforma până într-atât încât să-și piardă caracteristicile originare.

În prima parte a operei sale *Politica*, el analizează probleme teoretice, precum noțiunea de lege în cadrul științei politice, geneza și structura statului, forma de guvernare și raporturile dintre stat și sistemul biologic, economic, geografic, statul și individul; în timp ce a doua parte a acesteia o dedică artei guvernării.

Foarte importante sunt capitolele destinate fenomenelor intracomunitare: guvernanți și guvernați; circulația elitelor. Aici autorul se raportează critic la operele lui Machiavelli, G. Mosca, V. Pareto și Max Weber. În privința teoriei elitelor a lui V. Pareto, Brăileanu susține că aceasta ar necesita o clarificare mai amplă: „Credem a fi descoperit punctul slab al teoriei politice (sociale) a lui Pareto: premisa similitudinii dintre sistemul politic (social) și sistemul economic, ce stă la baza unei formulări prea generice și imprecise a principiului dinamic exprimat prin termenul de circulație a elitelor”⁴⁶.

„... Dar cauzele acestei circulații, precum și modul în care aceasta se desfășoară, rezultă din raportul dintre sisteme (biologic, economic, politic, etc.). În cazul sistemului politic, circulația elitelor va deriva din raportul dintre state, în timp ce modalitatea de dezvoltare a acestei circulații, forma de guvernământ deci, va fi dată de raporturile dintre sistemul politic și celelalte forme sociale determinate de mediu. Doar în cazul construcției unui tip rațional (ideal), adică în cazul identificării complete a statului cu familia, comunitatea religioasă, economică, națională, etc., am putea aplica legea formulată de Pareto și explica circulația elitelor prin caracterul indivizilor, prin varietatea psiho-fizică a lui *homo politicus*”⁴⁷.

De altfel, autorul demonstrează că doar prin această identificare ipotetică a tuturor sistemelor sociale posibile (politic, economic etc.), făcută de Pareto, se poate obține structura formei generale a societății, care este fondată pe diferențierea între elite și mase.

În ceea ce privește etica, Brăileanu se opune în mod evident școlii franceze ghidate de Lévy-Bruhl, autorul ce consideră similare etica și știința obiceiurilor.

⁴⁶ Vezi *Politica*, Cernăuți, 1928, p. 73.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 72.

În mod contrar, Brăileanu demonstrează că *știința obiceurilor*, disciplină inductivă, este întrutotul diferită de etică, disciplină filosofică deductivă.

Recent, T. Brăileanu a publicat studiul *Statul și comunitatea morală*⁴⁸, în care caută să dea o nouă soluție problemei politico-etice. Statul trebuie să tindă spre a deveni o comunitate morală, o familie, nu o societate cu idealuri fără temeii. Astfel, între năzuința de libertate absolută a individului și forțele mecanice ale naturii sau interesele particulare ale indivizilor, ce trebuie combătute, se interpune societatea, așadar, statul. Această situație va putea reprezenta un mediu propice libertății individuale doar atunci când se va reuși, prin intermediul educației, să se facă în așa fel încât toți să trăiască „pe aceeași orbită spirituală”. Dificultatea de a rezolva practic această problemă reprezintă punctul crucial al oricărui program politic de astăzi.

T. Brăileanu merită să fie cunoscut în Occident. Principalele opere ale sale sunt:

I. Cărți: **1.** *Despre condițiunile conștiinței și cunoștinței*, Cernăuți, 1912. **2.** *Die Grundlegung zu einer Wissenschaft der Ethik*, Wien und Leipzig, 1919. **3.** *Introducere în Sociologie*, Cernăuți, 1923. **4.** *Sociologia generală*, Cernăuți, 1926. **5.** *Politica*, Cernăuți, 1928. II. Studii, articole: **1.** *Ethik und Soziologie. Ein Beitrag zur Lösung des Problems: Individuum und Gesellschaft*, Cernăuți, 1926. **2.** *Die Soziologie in Rumänien (Kölner Vierteljahrshefte für Soziologie, 1926)*. **3.** *Soziologie und Politik* („Archiv für systematische Philosophie und Soziologie” Bd. XXXI, Heft 3 u. 4). **4.** *L'Etat et la Communauté morale. Essai philosophique* („Revue Internationale de Sociologie”, 1931). **5.** *Essai sociologique sur la liberté humaine* (Ibid., 1937). **6.** *Originile metafizicii. Încercare asupra temeiurilor metafizice ale sociologiei* („Revista de pedagogie”, Cernăuți, 1932). **7.** *Sociologia lui T. G. Masaryk* („Revista de pedagogie”, 1933). **8.** *Fundamentarea biologică a sociologiei* („Rev. de ped.”, 1934). **9.** *Sociologia în învățământul superior și secundar* („Rev. de ped.”, 1934). **10.** *Noi teorii politice* („Rev. de ped.”, 1935). III. Studii și articole în revista „Însemnări Sociologice”, Cernăuți, ce au fost adunate în volumul *Sociologia și arta guvernării*, în cursul anului 1937.

C. Sudețeanu, succesorul lui V. Bărbat la Universitatea din Cluj, a publicat: *Opinia publică*, Cluj, 1935; *Durkheim și Doctrina școlii sociologice franceze*, Cluj, 1935.

La Timișoara apare, începând cu 1932 „Revista Institutului Social Banat Crișana”, sub conducerea lui Cornel Groșoreanu. Acesta a publicat *Curentele social-politice contemporane (Critica materialismului istoric)*, Timișoara, 1934.

Printre sociologii tineri îl amintim pe Traian Herseni, care a scris: *Teoria monografiei sociologice*, București, s.a.; *Realitatea socială. Încercare de ontologie regională*, precum și numeroase studii și articole, publicate în „Arhiva...” și în „Sociologie românească”.

⁴⁸ Editura Însemnări sociologice, Cernăuți, 1937.

George Em. Marica: *Emile Durkheim, Soziologie und Soziologismus*, Jena, G. Fischer, 1932, *Problema culturii moderne în sociologia germană*, București, 1935.

O instructivă introducere în sociologie este studiul lui Al. I. Alexandrescu *Originile civilizației*, ediția a III-a, București, 1931.

Facem în sfârșit referire la textul nostru, *Universitatea țărănească*, Cernăuți, 1935 (*Eseu privind teoria și practica educării populare*).

De la Heliade Rădulescu la Vasile Conta, de la A.D. Xenopol la Traian Brăileanu există o continuitate de gândire. Heliade-Rădulescu consideră trecerea de la un echilibru la altul drept un fenomen social fundamental; Vasile Conta dezvoltă teoria undelor ascendente și descendente; Xenopol distinge fenomenele de serie (istorice) de cele de repetiție (fizice); în timp ce T. Brăileanu, ce pleacă de la Vasile Conta, formulează ipoteza formelor sociale evolutive și non-evolutive.

Epoca în care trăiește Heliade-Rădulescu este una efervescentă, a evenimentelor de anvergură, motiv pentru care însuși teoria sa, prin care încearcă să stabilească o ordine în evoluția socială, are relevanță practică. În ciuda necesității promovărilor profunde, societatea românească a aceluși timp trebuia prezervată de ciocniri foarte violente. În aceste circumstanțe Heliade-Rădulescu formulează teoria echilibrului dintre antiteze.

Însuși apariția unei figuri eminente precum cea a lui Conta, părintele gândirii filosofice românești, poate fi explicată prin prisma epocii în care acesta a existat. V. Conta trăiește în vremea consolidării statului român, în perioada în care România obține independența și adoptă forma de stat monarhic. Determinismul precaut al teoriei sale se poate explica prin tendința epocii de a conferi maximă stabilitate lucrurilor și a demonstra că doar respectul pentru legea stabilă poate conduce societatea către o existență sigură. Dar, cu tot materialismul său, Conta este un fervent naționalist, grație teoriei sale organiciste; o minte ce nutrește respect pentru noțiunea de individ uman.

După Conta, găsim și la istoricul A.D. Xenopol idei privind raportul dintre sociologie și istorie. Acesta ne-a oferit și o interesantă clasificare a științelor.

În jurul anului 1900 apar o serie de cercetări sociologice, corelate fie unor probleme juridice, fie unor probleme de psihologie colectivă, națională. Un reprezentant redutabil al sociologiei mecaniciste este Spiru Haret, distins pionier al învățământului și culturii populare în România.

În perioada actuală se afirmă îndeosebi studiile semnate de Prof. T. Brăileanu de la Universitatea din Cernăuți, precum și acelea ale Școlii de la București, coordonată de Prof. D. Gusti. Școala de sociologie monografică de la București a efectuat interesante și numeroase cercetări asupra satului românesc, ce reprezintă nucleul societății române; a contribuit grație publicațiilor, institutelor și conferințelor, într-o foarte mare măsură, la trezirea interesului pentru problemele sociologice. Îl menționăm printre reprezentanții acestei școli și pe Traian Herseni.

Studiile lui T. Brăileanu trebuie privite în strânsă legătură cu tendințele noii României ce aspiră la consolidarea statului național. Sociologia sa idealist-critică oferă baze robuste ideologiei naționaliste de dreapta.

Astfel, între sociologia românească și cele mai importante tendințe sociale se observă, precum și în alte țări, o interdependență reciprocă, fapt ce ne conferă certitudinea că în România sociologia se dezvoltă ca o știință vitală și necesară.

Nu putem desigur prevedea dezvoltarea sociologiei în România. O firească înflorire a cercetării va găsi teren fertil în viitorul statut social al țării. Actuala situație a României anunță importante transformări de ordin social național. Motorul acțiunii de renaștere națională este mișcarea de dreapta. Această mișcare are toate garanțiile de reușită, de ordin istoric, național și etic. Problemele de ordin social încep să fie examinate diferit, iar direcțiile sunt determinate în baza unui nou punct de vedere.

Știința nu poate avea un caracter naționalist, în baza propriei funcțiuni ea trebuie să fie doar obiectivă. Sociologia românească va trebui să devină, în viitor, o știință legată de teritoriu, iar finalitatea cercetărilor sale va trebui să tindă spre identificarea cu interesele vitale ale națiunii.

